

Tapadás

*„Ha az Isten hangja tényleg finom csendből áll,
akkor Benes lényei reája hallgatnak.”*

(Domonkos István)

Nem marad más hátra, mint tekintetünkkel odatapadni egy-egy alaktalan figurájához, alakját vesztett női testhez, furcsán torzult férfitesthez, amit akár a köszvény is gúzsba köthetett volna, ha nem éreznék a képből, hogy nem kell ahhoz köszvény, elegendő az élet. Nem marad más hátra, mint tekintetünkkel odatapadni a bevarrt szájukhoz, időnként valagakhoz. Lassan húsz éve bámulom a lilába hajló figurákat a falon, de nem a fejük az, ami felém fordul, nem a szájuk az, ami be van fércelve, hanem a fenekük. És mégis úsznak, lebegnek, egymáson is, de mintha figyelnének arra, hogy egymást azért ne tapossák. Nem érintkeznek közvetlenül, csak sokan vannak, torlódnak. Összetorlódnak a papíron, mert sokan vannak. Így lettek ábrázolva. Háttal a nézőnek, de ebben nem lehetek biztos. Talán mégis a szájuk van bevarrva ezen a képen is? Hosszúkás szemük? Nem marad más hátra, mint tekintetemmel odatapadni és nézni a lilás rózsaszínben lebegő alapvetően csúnya alakokat, akikről az évek folyamán kitaláltam, melyik a nő és melyik a férfi, nincs különösebb testi jel, ami ebben segített volna, keblek, tomporok és falloszok nem segítenek, mégis tudom, mert úgy vannak megfestve, hogy nem angyalok, hanem nagyon is erőteljes nemiséggel, elemi erővel rendelkező emberek, férfiak és nők, hátukat mutatják nekem, és befércelt farukat.

Ha elég időm lesz, talán meg fogom tanulni a legnehezebb leckét: mindegy, melyik lyukat varrják be a testeden, amíg lélegzel, amíg tudatodnál vagy, addig mindazt, amit a világról gondolsz, úgymint *elmondod*. Ehhez nem kell különösebben küzdeni, inkább ellene. Az el-

hallgatás erősödő vágya és a kimondás feszítő ereje. Démonok harca a testben. Akár egy durranás előtti szódásüveg, olyan lesz a test, és mert nem olyan szilárd, mint egy vastag falú szódásüveg, hát deformálódik, alakul, tarisznyásodik, zsákosodik, nyúlik, filigrán lesz, gömböc lesz – mindenféle történik vele, csak normálisnak tekinthető állapotában nem marad. Amikor majd abban marad, akkor már nem szándékozik *elmondani*. Ez nem fordult elő Benes József művein – feleletesen és bátran általánosítok, honnan tudhatnám? Keveset ismerek a műveiből, még kevesebbet tudok róluk. Azt, hogy mi a sok, nem én döntöm el, ilyenformán teljesen mindegy is, mennyiségi kérdést a gyűjtők csináljanak a művészetből, nekem egyetlenegy is elég (kihagyom a bonmot-t), mert azt hiszem, sőt, egyenesen meg vagyok győződve, hogy direkt nekem lettek ilyenek ezek a lilás rózsaszínes, alaktalanná váló, lebegő alakok, hátukat mutatják, egymást nem taposásák, fenekük be van varrva. Azt nem tudhatom, mert háttal állnak, hogy a szájukkal mi van? A világ termelte salakanyag hogyan távozik a testükből? Vagy nem távozik? És a teljes felfúvódás előtti pillanatban alkotta meg őket a festő? Azért lebegnek egymáshoz közel, de nem taposva egymáson, néha talán lökdőlözve, mert már elkezdtek felfújódni?

Nem asszociálhatok erről vízi hullákra, mert nem ezt sugallja a kép. Sokkal inkább az anyaméh védett burkát, a biztonságos csend időszakát, a súlytalan, terhek nélküli lebegés állapotát idézi meg a nézőben. Ronda alakjai, akikről tudható, noha erre semmiféle külsődleges jel nem utal, hogy nők és férfiak, lábuk ösztövére, karjuk nincs, tomporaik, bevarrt vágányuk hangsúlyosan betölti a kép mezőjét, ha felfúvódtak is, ha a világ, a létezés, a történések ezt is teszik velük, alaktalanítja őket emberi mivoltukban és formájukban, mégis olyanok, mint akik biztonságban lebegnek. Ráadásul kedvesek. Ez rémisztő felismerés.

Hús év alatt nem sokat változtak. Mégis, mintha folyamatosan változnának, csúnyaságuk és rettenetes színük – ilyen lilás rózsaszín nincs is, még a levágott csirke megnyúzott, bőrétől megfosztott nyers mellehúsa sem ilyen, még a pörköltre váró, vízben ázó borjúhús kockái sem, még az ütéstől szétnyíló emberi test látványa sem, még a forró úttesten reggel óta heverő kutyatetem szőrből-vérből kiforduló zsigereinek látványa sem – ellenére, alaktalanná, torzzá formálódott testük ellenére is, morbidnak tűnő bevarrt faruk ellenére is kedvesek.

értően kedvesek. Testiségük van. Erotikus kisugárzásuk. Miképpen lehetséges ez? Hiszen semmi nem utal arra, hogy a megtorzult lények egymásban oldódnának fel. Mégis tudható.

Most már nem marad más hátra, csak bámulni őket.

Nem akartam soha megkérdezni, mit és miért? Nem akartam értelmezni és megérteni, nem akartam közel férközni. Inkább kicsit messzebbről.

Voltak alkalmak és kiállítások, természetesen. Sokaknak lehetünk hálásak, amiért kiállítást rendeztek neki. Magam is szorgalmaztam, nem is így történt, nem szorgalmaztam, hanem kezdeményeztem, tovább megyek a pőre szavakkal a valóságig: javasoltam, hogy Benes Józsefnek legyen kiállítása a Kanizsai Írótáborban, Faragó Kornéliánál avatottabb embert nem tudtam elgondolni a kiállítás megnyitására – ha van lehetőség arra, hogy megérthessem, amit csak érezni tudok, akkor az a figurák térben és időben való elhelyezkedésének titkához kapcsolódik. Aztán persze nem jelentem meg. Ilyen a gyászmunka – Bányai János nélküli első írótábor, gyöngye szar vagyok, vállalom.

Bányai jelen nem léte és Benes jelenléte egyszerre túl sok lett volna. Akkor aztán összezsaptak volna a hullámok. Ez a két, egymástól óriási mértékben különböző ember a maga különbözően szelíd, de határozott módján kötött engem a vajdasági magyar irodalomhoz. Szerencsére fogalmuk sem volt erről, sem a kötésről, sem a kölcsönösségről sohasem. Csak bennem találkoztak. A tanárom, aki mindig a kimondhatóság határait és a megvalósítható körülkerítettségére hívta fel a figyelmem, és a képzőművész, akivel olyan keveset beszéltem életemben. Egyetlen munkáját mint díjat őrzöm, így nyugodtan mondhatnám, mondatnélküliséggel írható le ismeretségünk.

Az alkotás – és a többi, amit nem birtoklok, de láttam –, mindig a valóság torz megnyilvánulásaira hívta fel a figyelmem, arra, hogy csak ilyen van – a valóság mindig torzzá lesz, ha másért nem, hát velünk, emberek által. Nem miattunk természetesen, hanem általunk.

Ezen torzság ellen tenni kényszerítő tevékenység, azonban lehetetlen is egyben. Bevarrja a világ a lyukakat, betömi a szelepeket, elhallgattat, csöndre int, meghunyászkodásra kényszerítene, ha nem volna ott, akár egy mentőöv, a lebegés nehezen megszerezhető lehetősége.

Végül is mindketten ugyanarról beszéltek, csak egyikük a szavak és tettek megvalósításának finoman alkalmazható alkímiájára hívta

fel a figyelmem, ami nélkül összelapítanak, akár a teherautó a lószart az úttesten, ahol egyébként sem lett volna helye (lovass kocsik közlekedjen a dűlőutakon), vagy lepényhallá változtatnak, nappal megbújó láthatatlanságban múló napokkal. Másikuk a szavakból és tettekből formálódó, önmagát tönkretéző világ élményének elmondhatatlanságát mutatta meg, amit az elmondani vágyás, mint a kényszer ereje formál: lehetetlenség, bevarrt lyukak, alaktalan testek, nyúlványok, gölemek, gömböcök, lepényhalak. Máskor megnyomorított, csonttá soványodott-aszalodott figurák.

Aztán már nem is volt alkalmam találkozni. Egy évvel előtte Zentán találkoztunk, kiállítási alkalom volt, a bajmoki Benes szeretett városában – ha Szegedet el fogom kezdeni megszeretni, amit célul tűztem ki, akkor annak egyik oka a Tisza lesz, valami egészen más, mint itthon, és mégis ugyanaz az anyag, szín, sodrás. De még üres, még olyan kevés tekintet és szó, amit innen vittünk volna oda, éppen oda, a szomszédos városba. Az egyik, a kevés közül, aki vitte, Benes József volt –, amit mindig hiányolt, legalábbis sokáig, legalábbis ezt mondta, legalábbis a Tisza miatt. Átadták neki a szót, és az ünnepezt művész mesélni kezdett. Álltam mellette, aztán hátrasomfordáltam, az utolsó sorokba, és néztem az arcát, rebbenő, mutogató kezeit. Ártatlan tekintetét, gyermeki áhíthatát, amit nem törölt le az idő. Nem volt rá képes. Anélkül, hogy egy művész emberéletének útján végigmennénk, azért tudjuk, hogy az idő mindent megpróbál, hogy tönkretégye a gyermeki áhíthatot, amivel nézni lehet.

A Benes-féle dolog másik része: a Benes-tekintet.

Az ember kiszolgáltatottsága ellen nincs mit tenni, adott dolog. Ábrázolni, ahogyan Benes József ábrázolta, igencsak kevesen tudták – arról, hogy milyen tehetséggel indult, elég annyit megjegyezni e helyt, hogy a belgrádi Művészeti Akadémiára, ahol ő végzett, ahová elsőre felvették, óriási küzdelem volt bekerülni. Művészetének milyenségéről pedig avatott szakemberek és művész barátok írtak, az ő mondataikat kell kívülről fűjni, tengerbe vizet hordani nem kell. Ami azonban mindezt együtt kiadja, megmutathatóvá teszi – a tehetség, a szakmai jártasság, technikai eljárás összességére gondolok – annak rezüméje a Benes-tekintet. A gyermeki áhíthat és ártatlanság. Ugyanaz, amivel mesélt is, olyan természetességgel rántva le mindenkiről, író barátokról, külföldön élő kortársairól, a jelen művészeti megvalósulásairól és áleredményeiről a művészi igyekvés és törekvés, az alkotási folyamatok leplét, ami írókat, író barátokat is meg-

izzaszthatott, hiszen – noha – változtatás és ítélkezés, bántó szándék nélkül, de olyan pontossággal írt le folyamatokat és történéseket, amik az emberi természet zavarba ejtő példái. Megannyi nyomtatásban is megjelent története, de legfőképpen az élő beszéd folyamatában forgó, lendületet vevő mondatai – mint 2015-ben Zentán, nemcsak a kiállítása, hanem a zEtna XII. Irodalmi Fesztiválja keretében Virág Zoltánnal folytatott beszélgetésében.

A Benes-tekintet, miközben mesél, átváltozik, lehántja magáról a titokzatosságot, amivel egyébként, mint jól tudjuk, oly sok mindent övezett maga körül, emberi létezésének – korának, állapotának, művészi döntéseinek – megannyi dolgát, és gyermeki áhítattal, őszinteséggel, ugyanakkor kíméletlenséggel vibrál-szemlél. Megfellebbezhetetlenül. Tanárian. Felülről. Kompromisszum nélkül. A gyermek áhítása ilyen, amivel felfalja, magába fogadja a világot. El sem tudja képzelni, hogy a világ majd megrágja, kiköpi, eltorzítja ezt a tekintetet, és akkor majd már nem lesz ez a nézés. Benesben valamiképpen megmaradt. Nem vészett el, nem torzult és nem alakult át. Így aztán művészetében divatoktól, hamisságoktól, elképzelésektől függetlenül megmutatta a Benes-tekintet gyermeki és tiszta ártatlanságában, milyennek látja a lényeket, akik emberek volnának, az embereket, akik lények is egyben. Tekintete befogadta a gúzsba kötöttséget és esendőséget, a hamisságot és ripacskodást, a pátoszt és középszerűséget is, mély, gyermeki szeretettel ebben semmi elítélendőt, elfogadhatatlant nem látott, ugyanakkor a papíron és vásznon azt mutatta meg, amivé mindez az embereket teszi – vissza az elejére.

Mégsem fájdalmasak ezek a rá- és felismerések, műveinek nézése, a hozzájuk való tapadás nem okoz fájdalmat, pedig amit ábrázolt, abban nem volt semmi, ami elvette volna az élességet. Emberei-lényei akárha lebegnének, az anyaméh biztonságában és orrukából kilógó köldökzsinórral is – ugyan hol írja, hogy amikor széttörnek, összezúznak, megcsonkolnak, akkor a létezéshez nélkülözhetetlen levegőhöz hol és miként jutunk hozzá? Ha bevarrott lyuk a száj és bevarrott a fenék vágánya, a segglyuk is, de még szabad az orrnyílás, akkor ott, azon keresztül kapaszkodik a lélegzetbe és ezáltal a világba a benesi alkotás lénye, mert az alkotó tekintete, a gyermeki áhítat, ami visszaközvetít, akárha tükör volna, minden rosszat, nem engedi a pokolba tűnni lényeit, nem engedi el őket a szörnyűségek, a kilátástalanra tett világ ellenére sem. Megtartja őket, tekintete lebegteti, úsztatja, finoman, érzéssel, óvatosan. Kézzel? Kéz nélkül? Domonkos vette

észre, hogy kéz nélkül, de lehet, hogy majd máskor kézzel – mondja Benes, kezei röpködnek, amíg mesél, puha ajkai mosolyognak, tekintete a közönségre szórja huncut sziporkáit – egyszeriben megszűnik a Benes-tekinet, és helyébe lép a titokzatosság mestere.

A Benes-féle dolog még egy másik része: a Benes-titokzatosság.

A titokzatos ember, akinek fekete hajába nők beleakadt tekintete kucorog. Felteszem – mivel hallhattuk/olvashattuk anekdotáit –, amikor fiatal ember volt, zentai festő, művészeti ember, kultúráirányító, a tekintetek végigkísérték az utcán rótt lépteit, alkalmat kerestek a mondathoz, lehetőséget kerestek arra, hogy meg is érintsék a haját, mert annak minden egyes szálában az öröm fészkelte. Miféle öröm? A létezés öröme. A sétálás, a kocsmában üldögélés, a többi ember létezésének, a tájnak, a kútnak, a nyájnak, a pusztának az öröme. A test öröme. A jólelkű emberek derűje. Erről aztán semmit nem árult el. Nem szándékosan hallgatta el, hanem azért, mert ez elmondhatatlan. Nincs benne a művekben és művészetben, nincs a művésztelepek délutánjaiban, és nincs sehol sem, legalábbis megfogalmazható, átadható, kimondható, előadható módon. A derű nem más, mint olyan kegyelem, amiben kevés ember részesül. Fölteszem, noha a kérdésben teljességgel járatlan vagyok, alapja a jólelkűség. Nem valamiféle bugyutaság, naivitás, hiszékenység, hanem valamennyire önkéntelen, később már tanult szemlélet. A Benes-titok a derűben rejlik, ami anélkül, hogy bármit megtudhattunk volna erről, itt maradt velünk – az alkotásain túl és azok ellenében akár. Feketén maradt hajában érintések nyoma. Szél, lányok, asszonyok, író barátok, akadémiai tanárok, tisztelők, egy megsárgult falevél, egy eltévedt ökörnyál, valami letépett gally, számartövis. Rózsa Ilona és Gerle Margit kezének érintése.